

Arapça dilbilgisinin temelini oluşturan kelime yapısı, "isim", "fiil" ve "harf" olmak üzere üç ana başlık altında incelenir. İsimler, soyut veya somut varlıkları ve kavramları ifade ederken; fiiller, belirli bir zamana bağlı olarak gerçekleşen eylemleri belirtir. Harfler ise tek başlarına anlam taşımayan, ancak diğer kelimelerle bir araya gelerek anlam bütünlüğü sağlayan edatlardır. Bu harf kavramı, alfabedeki harflerden ziyade, Türkçe'deki ekler veya edatlar gibi işlev gören dilbilgisel unsurları (örneğin harfî cerler, soru edatları, nasb ve cezm edatları) kapsar. Arapçada bir kelimenin cümle içindeki rolü, onun son harekesini veya yapısını değiştirebilir. Bu değişime "irâb" denir ve bu değişimi kabul eden kelimeler "murab", kabul etmeyenler ise "mebnî" olarak adlandırılır.

Mebnîlik Kavramı ve Mebnî Kelime Grupları:

Mebnîlik, bir kelimenin cümle içindeki konumundan bağımsız olarak son harekesinin veya yapısının sabit kalması durumudur. Mebnî kelimeler, fetha, zamme, kesre veya sükûn üzere mebnî olabildikleri gibi, nûnun veya son harfin hazfî ile de mebnî olabilirler. Mebnîlik, tüm kelime gruplarında görülebilir:

Harfler (Edatlar): Arapçadaki tüm edatlar mebnîdir ve cümle içinde yapıları değişmez. Bu kelimeler için "irabda mahallî yoktur" ifadesi kullanılır.

Fiiller: Fiillerin mebnî oluşu, türlerine göre farklılık gösterir:

Mazi Fiiller: Tamamı mebnîdir. Sonuna harekeli zamir bitişenler sükûn üzere, cemi vâvı bitişenler zamme üzere, diğerleri ise fetha üzere mebnî olur. Sonu illetli harf olan mazi fiiller ise takdiren mebnîdir (örn: رَمَى دَعَا).

Emir Fiiller: Üç şekilde mebnî olurlar: Sahih fiillerde sonuna bir şey bitişmemiş kipler sükûn üzere; müenneslik nûnu bitişmiş kipler sükûn üzere; sonu illetli fiillerde illetli harfin hazfî ile; tesniye elifi, cemi vâvı veya muhataba ya'sı bitişen fiillerde ise nûnun hazfî ile mebnî olurlar.

Muzari Fiiller: Genellikle murab olsalar da, sonuna müenneslik nûnu bitişenler sükûn üzere, tekid nûnu bitişenler ise fetha üzere mebnîdir.

Bazı İsimler: İsimlerde aslolan murab olmakla birlikte, bazıları ya doğuştan mebnîdir ya da sonradan mebnîlik kazanmıştır. Yapısı itibarıyla mebnî olan isimler arasında tüm zamirler, işaret isimleri, ismi mevsuller, soru isimleri, سَيِّئَاتِهِ gibi terkip özel isimler, صَةً gibi isim fiiller, فَعَالٍ veznindeki müennes özel isimler ve bazı zarflar (örn: أَمْسَ) bulunur. Sonradan mebnîlik kazanan kelimeler ise müfred ve nekre-i maksûde olan münada, cinsi nefyeden la'^nın ismi, yön isimleri ve 11-19 arası mürekkep sayılar (12 hariç) gibi özel durumlarda ortaya çıkar.

Âmil – Mamûl İlişkisi:

Arapça cümlelerde kelimeler arasında şekilsel bir etkileşim vardır. Bu etkileşimi başlatan kelimeye "âmil", bu etkiden dolayı şekli değişen kelimeye "mamûl" ve bu değişimin kendisi de "irâb" olarak adlandırılır. Başlıca âmiller şunlardır:

1. **Fiiller:** Mazi, muzari veya emir olsun, her fiil özneyi (fail) merfû, nesne ve diğer öğeleri mansûb yapar.

2. **Muzari Fiili Nasb Eden Edatlar:** Başında buldukları muzari fiili mansûb yaparlar.

3. **Muzari Fiili Cezmeden Edatlar:** Başında buldukları muzari fiili meczûm yaparlar.

4. **Ka^ne ve Benzeri Nakıs Fiiller:** İsim cümlesinin başına gelerek ismini merfû, haberini mansûb yaparlar.

5. **I^nne ve Benzeri Edatlar:** İsim cümlesinin başına gelerek ismini mansûb, haberini merfû yaparlar.

6. **Harfi Cerler:** Kendilerinden sonra gelen ismi mecrûr yaparlar.

7. **Muzâf Olan İsim:** İsim tamlamasında birinci isim olup, ikinci ismi (muzâfun ileyh) mecrûr yapar.

İrâb ve İrâb Alametleri:

İrâb, bir ismin veya fiilin, başına gelen bir âmil nedeniyle sonundaki harekenin veya yapının değişmesidir. Bu değişim, kelimenin cümledeki işlevsel görevini (özne, nesne, tümleç, tamlanan vb.) gösterir. Bu görevlere özgü işaretlere "irâb alametleri" denir. Âmilin gerektirdiği bu değişikliği kabul eden kelimeye "murab" veya "mamul" denir.

İrâb isimleri ve asıl işaretleri şunlardır:

Ref (مَرْفُوع): İsimlerde özne durumu, fiillerde belirli durumlar. Asıl işareti zamme (ـَ) veya harf olarak vâv (و) veya elif (ل).

Nasb (مَنْصُوب): İsimlerde nesne durumu, fiillerde belirli durumlar. Asıl işareti fetha (ـِ) veya harf olarak elif (ل) veya yâ (ي).

Cer (مَجْرُور): Sadece isimlerde tamlama veya edat bulunma durumu. Asıl işareti kesre (ـ) veya harf olarak yâ (ي).

Cezm (مَجْزُوم): Sadece fiillerde edat bulunma durumu. Asıl işareti sükûn (ـ) veya illetli harfin hazfi.

İrâbın Çeşitleri:

İrâb, kelimenin yapısına ve irâb işaretinin görünürlüğüne göre üç ana kategoriye ayrılır:

1. **Lafzî İrab:** İrâb işaretinin (hareke veya harf) açıkça telaffuz edildiği, yazıldığı veya görüldüğü durumlardır. Normal isimlerin ve fiillerin çoğu lafzî irab alır ve "lafzen merfu", "lafzen mansub", "lafzen mecrur" veya "lafzen meczum" şeklinde nitelenir.

2. **Mahallî İrab:** Mebnî kelimelerde veya cümlelerde irâb işaretinin açıkça görünmediği durumlardır. Mebnî kelimelerin cümledeki görevi ne olursa olsun yapıları değişmediğinden, irâb işaretini almazlar. Bu kelimeler için "mahallen merfû", "mahallen mansûb" veya "mahallen mecrûr" ifadeleri kullanılır. Ayrıca, bir cümlenin ana cümlede bir öge olarak yer alması, masdar anlamında olan cümleler ve harfi cerle mecrûr veya zarf hâlindeki kelime grupları da mahallî irab alırlar.

3. **Takdirî İrab:** Kelimenin son harfinin illetli (yâ veya elif) olması ya da mütekellim ya'^sına muzaf olması gibi nedenlerle irâb işaretinin telaffuzunda zorluk veya imkansızlık ortaya çıktığında, irâb işaretinin açıkça görünmediği ve telaffuz edilmediği durumlardır. Bu durumda irâb işareti "takdir" edilir, yani var sayılır. Takdirî irab şu isimlerde görülür:

Nâkıs İsimler: Sonu şeddesiz ya'^ ile biten ve ya'^dan öncesi kesre olan isimlerdir. Bu isimlerin ref ve cer hâlleri, ya'^ ile zamme ve kesrenin telaffuz zorluğu nedeniyle takdirî olur. Ancak fethanın telaffuzu zor olmadığından nasb hâli lafzîdir. Nekre hâlinde ya'^ düşer ve kesre tenvin alır.

Maksûr İsimler: Sonu elif (ا veya ة) ile biten isimlerdir. Bu elif, kelimenin aslî harfi olabileceği gibi zâid de olabilir. Maksûr isimlerin ref, nasb ve cer hâlleri, elifin hareke kabul etmemesi nedeniyle takdirî olur. Nekre olduklarında elif yazımda kalır ancak telaffuz edilmez.

Mütekellim ya'^sına Muzaf Olan İsimler: Bir ismin mütekellim (ben şahsı) için olan ya'^ muttasıl zamiriyle isim tamlaması yapılması durumunda, ya'^ kendinden önceki harfin kesre olmasını gerektirir. Bu zorunluluk nedeniyle ismin son harekesi kesre olmak zorunda kalır ve irâb harekesini açıktan alamaz. Dolayısıyla irabı takdirî olur. Örneğin, كتابي (kitabım) kelimesi, cümledeki konumuna göre takdiren merfu, mansub veya mecrur olabilir.

Arapça bir cümlede, bir kelimenin cümlenin hangi ögesi olduğunu, cümle anlamına katkısını belirleyen birtakım alametler vardır.

Bunlara “irab alametleri” (عَلَامَاتُ الْإِعْرَابِ) adı verilir.

Kendisini etkileyen amil aynı iken, cümle ögesi hangi kelime türünden ise, ona göre farklı farklı alametler alır.

Yani, cümlenin aynı ögesi oldukları hâlde, bazı kelimelerin sonundaki alamet hareke, bazısınınki ise harf biçiminde karşımıza çıkabilir.

Örneğin cümlede özne olan bir isim eğer tekil bir isim ise, sonundaki alamet harekedir, ikil bir isimse son kısımdaki alamet harftir.

Aynı tekil isim cümlenin farklı bir ögesi mesela nesne olduğunda ise alacağı alamet yine hareke olacaktır ancak bu alamet özne iken aldığı harekeden farklıdır.

Kısacası Arapçada; “Hangi kelime (örneğin tekil bir isim), hangi durumda (örneğin özne olduğunda), hangi alameti (örneğin zamme) alır?” sorusunun eksiksiz cevabı bize, bütün bir irab sistemini anlayabilme imkânı sağlayacaktır.

Herhangi bir isim Arapça bir cümlede hangi cümle ögesi ise, yani hangi halde bulunuyorsa ona göre bir alamet taşımak durumundadır.

Arapça cümlelerde ismin bulunması muhtemel üç hal vardır: Ref (الرَّفْعُ), Nasb (النَّصْبُ) ve Cer (الْجَرُّ).

Tekil (Müfred) normal bir isim cümlede yer aldığında hangi alametlerle karşımıza çıkar? Mesela o, isim cümlesinde “mübteda (المُبْتَدَأُ)” ise merfudur ve alacağı ref alameti “zamme (الضَّمَّةُ)”dir. Eğer “meful (المَفْعُولُ)” ise mansubdur ve alacağı nasb alameti “fetha (الْفَتْحَةُ)”dir.

İsim tamlamasında “tamlayan (المُضَافُ إِلَيْهِ)” ise, alacağı alamet cer alametidir ve “kesre (الْكَسْرَةُ)”dir.

Cümledeki konumuna göre alacağı alametler farklılaşmaktadır.

Tekil isim için bu değişken alametlerin hepsi hareke şeklindedir.

İkil (Müsennâ) bir isim cümlede yer aldığında hangi alametlerle karşımıza çıkar? Mesela o, isim cümlesinde “mübteda (المُبْتَدَأُ)” ise merfudur ve alacağı ref alameti “elif (ا)”tir.

Eğer “meful (المَفْعُولُ)” ise mansubdur ve alacağı nasb alameti “ye (ي)”dir. Diyelim ki isim

tamlamasında “tamlayan (المُضَافُ إِلَيْهِ)” durumunda, öyleyse alacağı alamet cer alametidir ve yine “ye (ي)”dir.

Cümledeki konumuna göre üç halde iki değişik harfi alamet olarak almaktadır.

İkil ismin son kısmındaki bu alametlerin hepsi harf şeklindedir.

Kurallı eril-çoğul (cem‘ müzekker sâlim) bir isim cümlede yer aldığında hangi alametlerle karşımıza çıkar? Mesela o, isim cümlesinde “mübteda (المُبْتَدَأُ)” ise merfudur ve alacağı ref alameti “vâv (و)”dir.

Eğer “meful (المَفْعُولُ)” ise mansubdur ve alacağı nasb alameti “ye (ي)”dir.

Diyelim ki isim tamlamasında “tamlayan (المُضَافُ إِلَيْهِ)” durumunda, öyleyse alacağı alamet cer alametidir ve yine “ye (ي)”dir. Cümledeki konumuna göre üç halde iki değişik harfi alamet olarak almaktadır.

Kurallı eril-çoğul bir isimde de tıpkı ikil isimdeki gibi, son kısmındaki bu değişken alametlerin hepsi harf şeklindedir.

الإِعْرَاب (İ'râb) : Bir kelimenin başına gelen âmîl nedeniyle, sonunda hareke, harf ve hazif yönünden meydana gelen değişikliğe denir.

Cemi Müennes olan isimlerin i'râbı hareke ile olmaktadır.

Bu isimler üç durumda iki ayrı hareke ile i'râb yapılmaktadırlar.

Yani ref durumunda zamme, nasb ve cer durumunda kesre almaktadırlar.

أَحْضَرَتِ الْمُعَلِّمَاتُ الطَّالِبَاتِ إِلَى الْجَامِعَاتِ (Bayan öğretmenler, bayan öğrencileri üniversitelere götürdüler).

Görüldüğü gibi yukarıdaki cümlede bulunan الْمُعَلِّمَاتُ kelimesi cemi müennes'tir.

Cümlede faildir ve ref' alameti (-) zammedir. Yine cümlede yer alan الطَّالِبَاتِ kelimesi cemi müennes olup mefulu bihtir ve nasb alameti, fetha yerine (-) kesredir.

Aynı cümlede bulunan الْجَامِعَاتِ kelimesi de cemi müennes olup, إِلَى harfî ceri ile mecrurdur.

Cer alameti ise (-) kesredir.

Cemi Mükesser (الْجَمْعُ الْمُكْسَرُ) = düzensiz-çoğul: Arapçada bazı isimlerin çoğulu, kelimenin bütünü yapısal değişikliğe uğrayarak yapılır.

Bundan dolayı bu çoğul şekline, yapısı kırılmış/bozulmuş anlamında "cemi mükesser" denir.

Örneğin مَدِينَةٌ kelimesinin çoğulu مَدُنٌ şeklindedir.

Cemi Mükesser olan isimlerin de i'râbı hareke ile olup üç ayrı konumunda, üç ayrı hareke almaktadırlar. Yani ref durumunda zamme, nasb durumunda fetha ve cer durumunda da kesre almaktadır.

اتَّفَقَ الْأَصْدِقَاءُ عَلَى الذَّهَابِ إِلَى الْغَابَاتِ خَارِجَ الْمَدْنِ، فَجَهَّزُوا الْحَقَائِبَ yukarıdaki cümlede renkli olan kelimeler kırık çoğuldurlar.

Görüldüğü gibi i'râbları üç durumda da hareke ile olur.

Arapçada kendilerine el-Esmâ'u'l-Hamse denen beş (أَبٌ، أَحٌ، حَمٌّ، قَوْمٌ، دُونَ) ismin i'râbı birtakım şartlara bağlı olarak harf ile olur. مَنْ اللَّهُ عَلَى مِصْطَفَى بِمَوْلُودِ ذِي وَجْهِ جَمِيلٍ، فَصَحْبَهُ أَخُوهُ إِلَى سَوْقِ الْأَغْنَامِ؛ فَاشْتَرَى كِبْشًا ذَا لَحْمٍ سَمِينٍ.

Yukarıdaki cümlede renkli yazılmış olan kelimeler beş isimdendir.

Üç ayrı konumda üç ayrı harf ile irab olmuşlardır. Cer konumunda ي (ye) ile mecrur, ref durumunda و (vav) ile merfu ve nasb durumunda ا (elif) ile mansub olmuşlardır.

İsim Cümlesinin Öğeleri Arapçada isim ile başlayan cümleye isim cümlesi denir.

İsim cümlesi iki öğeden oluşmaktadır.

Özneye eşdeğer birinci öğeye mübteda (المُبْتَدَأُ), yüklemle denk gelen ikinci öğe ise haber (الخَبَر) olarak adlandırılır.

Arapçada özne (المُبْتَدَأُ) belirli bir sözcük olmalıdır; yani özne, başına “el-” takısını alır.

Öznenin zamir veya özel isim olması durumunda zaten belirli olduğu için başına “el-” takısı getirilmez.

Mübtedanın son harekesi zamme olur.

Arapçada bir yapı aşağıdaki özelliklerden birini taşıyorsa belirli kabul edilir:

Başında ال eki bulunan isimler,

Zamirler (...أنا، أنت، أنت، هو، هي)

İşaret zamirleri (...هذا، هذه، هؤلاء)

İsim tamlamaları (...باب البيت) Yüklem (الخَبَر) ise belirsiz olmak zorundadır. Haber olan kelimenin son harekesi zamme olur. İsim cümlesinde yüklem özneye iki bakımdan uygun olur:

Sayı: Tekillik, ikillik, çoğulluk.

Cinsiyet: Erillik, dişillik.

Ancak özne insan dışı/akılsız bir varlığın çoğulu ise yüklem tekil ve dişil olur: الحقائق جميلة. Bahçeler güzeldir.

Haberin Öncelenmesi İsim cümlesinin yüklemi (haber) cümle dizilişi bakımından ikinci öğedir.

Ancak şu durumlarda haber cümlelerin başında kullanılabilir:

Özne belirsiz, yüklem harf-i cer + isim veya zarf + isim şeklinde olursa yüklem cümlelerin başında kullanılır.

Örnek: في بيتي ثلاث غرف. Evimde üç oda vardır. فوق الطاولة هاتف. Masanın üzerinde bir telefon var.

Arap gramerinde soru edatları isim cümlesinin başında kullanılır: متى الامتحان؟ Sınav ne zaman?

Yüklem “harf-i cer+isim” veya “zarf+isim” şeklinde gelip de öznede yüklemle gönderme yapan bir zamir varsa, yüklem cümlelerin başında kullanılır.

Cümle içerisinde yüklem vurgulanmak istendiğinde de cümlelerin başına getirilebilir: للإنسان مسؤولياتٌ نحو: إنسان ربه. İnsanın Rabine karşı sorumlulukları vardır.

Cümle içerisinde yüklem vurgulanmak istendiğinde de cümlelerin başına getirilebilir: ممنوع التدخين.

Sigara içmek yasaktır. Haber Türleri İsim cümlesinin yüklemi, yani haber, cümle içerisinde üç şekilde görülebilir:

a. Haber tek bir sözcükten oluşabilir (الخبر مفرد) السيارة جميلة. Araba güzeldir.

b. Haber isim cümlesinden oluşabilir (الخبر جملة اسمية) أنطاليا سواحلها جميلة. Antalya'nın sahilleri güzeldir.

c. Haber fiil cümlesinden oluşabilir (الخبر جملة فعلية) الطالب يذهب إلى السينما. Öğrenci (erkek) sinemaya gidiyor.

d. Haber zarf + isim veya harf-i cer + isim bileşiminden oluşabilir.

Bu şekilde kullanılan haber türüne şibih cümle (الخبر شبه جملة) adı verilir. الجنة تحت أقدام الأمهات. Cennet annelerin ayakları altındadır.

مِثْقَبٌ تَقَبَّ Matkap جَهَرَ

2. Mif'ale (مفعلّهُ) Veznindeki İsmi Aletler Anlam İsmi âlet Mazî Fiil Kaşık لعِقَ مِلْعَقَةٌ Cetvel مسطرةٌ سَطْرٌ Süpürge

3 Mif'âl (مفعالٌ) Veznindeki İsmi Aletler Anlam İsmi âlet Mazî Fiil Lamba صَبَّاحٌ مصباحٌ
مِيزَانٌ وَزَنَ Tartı مِفْتَاحٌ فَتَحَ Anahtar

Not: Modern Arapçada mübalağalı ismi fâil vezni olan فَعَالَةٌ vezni de bu amaçla bir hayli kullanılmaktadır.

Anlam İsmi âlet Mazî Fiil Gözlük نَظْرَةٌ نَظَرَ Buzdolabı ثَلْجَةٌ ثَلَجَ Çamaşır Makinesi غَسَّالَةٌ غَسَلَ Örn: أكلَ غَسَّالَةً غَسَّالَةٌ
يَسْتَعْمِلُ بَعْضُ الْبَاعَةِ الْمِيزَانَ (Bazı satıcılar, terazi (Çocuk, yemeği kaşıkla yedi.) الولد الطَّعامَ بِالْمِلْعَقَةِ
kullanıyor.) اشْتَرَى أَبِي مِثْقَبًا مِنَ السُّوقِ (Babam çarşıdan bir matkap aldı.)

Bu ünite, Arapça dilbilgisinin önemli bir bölümünü oluşturan üç temel isim ve masdar türünü detaylı bir şekilde incelemektedir: İsm-i Zaman ve İsm-i Mekân, Mimli Masdar ve Hey'e Masdarı. Ünitenin girişinde belirtildiği üzere, bu dört maddeden ilk üçü (sülâsî mücerred mimli masdarlarının çok azı dışında) aynı kalıpta türemiş isimler olarak karşımıza çıkar. Tek bir kalıpta üç farklı anlamın (eylemin soyut anlamı, zamanı ve yeri) ifade edilebilmesi, Türkçede ve diğer dillerde nadir görülen bir dilsel özelliktir. Bu türetilmiş kalıplar, potansiyel olarak bu üç anlamı da yüklenmeye uygundur; aynı kelimeye bu anlamların hepsi yüklenebildiği gibi, bunlardan sadece biri veya ikisi için de kullanılabilir. Bu kelimelerin çoğu anlamlarıyla birlikte Türkçeye geçmiş ve hâlen kullanılmaktadır. Örneğin, ism-i mekân için mesken, menzil, mabed, mescid, mahal, mekteb, medrese; mimli masdarlar için ise merhamet, ma'rifet, mes, veret, mag' firet kelimeleri örnek teşkil eder.

İsm-i Zaman ve İsm-i Mekân (اسم الزمان واسم المكان):

Eylemin soyut anlamına ek olarak, meydana geliş zamanını ve yerini belirtmek için türetilen isimlerdir. Kısaca, eylemin soyut anlamı, zamanı ve yerini belirten isimlere denir. Bu anlamları başka sözcüklerle de anlatmak mümkün olsa da, ism-i zaman ve ism-i mekânın en belirgin özelliği, birkaç sözcükle ifade edilebilen anlamı tek başına ifade edebilmesidir. Eylemin işleniş yerini belirten ism-i mekân ile eylemin işleniş zamanını belirten ism-i zaman, tamamen aynı kelimelerle ifade edildiği için aynı başlık altında incelenir.

Sülâsî Mücerred Fiillerin İsm-i Zaman ve İsm-i Mekân Kalıpları:

Sülâsî mücerred fiillerin ism-i zaman ve ism-i mekânlarının iki ortak kalıbı vardır. Her ikisinin ortak özelliği, kök/asıl harflerin başına fethalı bir mîm getirilerek bunu takip eden birinci asıl harfin sâkin kılınmasıdır. Fark, ayne'l-fiilin (ikinci asıl harf) fethalı veya kesre olmasındadır.

1. مَفْعَل Kalıbı:

Bu kalıpta, ilk harf fethalı mîm, kök kelimenin ayne'l-fiili (veya sondan bir önceki harf) fethadır.

Sülâsî sahih fiillerde: Muzâri kipinin ayne'l-fiilin harekesi zamme veya fetha ise ism-i zaman ve ism-i mekânı bu kalıptan gelir. İkinci ve üçüncü harfi aynı cinsten olan muzaaf fiillerin ism-i zaman ve ism-i mekânı da aynı kalıptan gelir; ancak idgâmdan dolayı kalıp مَفْعَل şeklini alır.

İletli fiillerde: Nâkıs ve lefif fiillerin ism-i zaman ve ism-i mekânı bu kalıptan gelir. İletli harf elife dönüştüğünden kalıp مَفْعَل şeklini alır. İkinci harfi vâv ile illetli (ecvef-i vâvî) fiillerin ism-i zaman ve ism-i mekânı da bu kalıptan gelir; illetli harf elife dönüştüğünden kalıp مَفْعَل şeklini alır.

Kural Dışı Kullanımlar: Ayne'l-fiilin harekesi zamme olan bazı muzâri fiillerin ism-i zaman/mekân kalıpları kurala göre مَفْعَل kalıbında olması gerekirken, kural dışı olarak مَفْعَل vezninde kullanılmıştır. Bu kelimelerin kurala göre مَفْعَل vezninde kullanılması da mümkün (câiz) olmakla birlikte, kural dışı مَفْعَل vezninde kullanılmaları daha uygun (fasih) sayılmıştır.

2. مَفْعَل Kalıbı:

Sülâsî sahih fiillerde: Muzâri kalıbının ayne'l-fiilin harekesi kesre ise ism-i zaman/ism-i mekânı bu kalıptan gelir.

İletli fiillerde: Misâl-i vâvî fiillerin muzâriyelerinde ayne'l-fiili kesreli (veya illet harfi hafzedilmeden önce kesreli) ise ism-i zaman/ism-i mekânı bu kalıptan gelir. İkinci harfi yâ ile illetli olan (ecvef-i yâî) fiillerin ism-i zaman ve ism-i mekânı مَفْعَل kalıbından gelir. Ancak illetli harf (yâ) uzun sesli (î)ye dönüştüğünden kalıplar مَفْعَل şeklini alır. Bu durumda ism-i zaman ve ism-i mekânın مَفْعَل kalıbından gelebileceği ve illetli harfin elife dönüşerek مَفْعَل şeklini alabileceği de ifade edilmiştir.

مَفْعَل ve مَفْعَل Kalıpları: Bazı ism-i zaman ve ism-i mekânlar müennes şekilleriyle kullanılır. Hangi kelimelerin bu şekilde kullanıldığı semâdir, yani işitme yoluyla öğrenilir, herhangi bir kuralı yoktur.

Câmid İsimlerden Yapılan İsm-i Mekân: Bazen bir yerde çok şeyin bulunduğunu ifade etmek için isimlerden مَفْعَل vezninde ism-i mekân yapılır. مَفْعَل vezni bütün sülâsî isimlerden kıyâsî olarak elde edilir. Ancak sülâsî ismin üç harften fazlası varsa fazlası atılarak yapılır.

Sülâsî Mücerred Dışındaki (Mezîd) Fiillerin İsm-i Zaman ve İsm-i Mekân Kalıpları: Sülâsî mücerred dışındaki fiillerin ism-i zaman ve ism-i mekân kalıpları, mimli masdarları ve ism-i mef'ûl kalıplarıyla aynıdır. Muzâri fiilin muzâra'at harfinin yerine zammeli bir mîm getirilip sondan bir önceki harfin harekesi fetha/üstün yapılarak elde edilir. Başka bir deyişle, muzâri fiilin mechûl/edilgen şeklinin muzâra'at harfinin yerine ötreli bir mîm getirilerek elde edilir. Bu kelimelerin hangi görevde kullanıldığı cümlenin gelişinden anlaşılır. Sülâsî mücerred dışındaki fiillerin mimli masdar, ism-i mef'ûl, ism-i zaman ve ism-i mekân kalıpları ortak olup, cümlede hangisinin kast edildiği sözün

akışından ve ipuçlarından anlaşılır.

Mimli Masdar (المصدر الميم ي):

Arapçada masdarlar mimsiz ve mimli olmak üzere ikiye ayrılır. Mimli masdarların, gerek soyut eylem anlamı gerekse cümledeki durumu bakımından mimsiz masdardan farkı yoktur. Ancak anlamı ifade ve pekiştirmede daha güçlüdür.

Sülâsî Mücerred Fiillerin Mimli Masdar Kalıpları: Sülâsî mücerred fiillerde mimli masdar, ism-i zaman ve ism-i mekân kalıpları çoğunlukla aynı olmakla birlikte bazı durumlarda farklılık gösterir.

1. **مَفْعَل Kalıbı:** Muzâri kipinde birinci asıl harfi hazfedilen misâl-i vâvî fiiller ve muzaaf fiiller dışında, ister sahih ister illetli olsun, bütün sülâsî mücerred fiillerin mimli masdarı, asıl harflerinin başına fethalı bir mîm getirilerek ve ayne'l-fiili/ikinci asıl harfi fetha ile harekelenerek yapılır. Ecvef-i vâvî fiillerin illetli harfi mimli masdar yapılırken elife dönüştüğünden kalıp مَفْعَل şeklini alır. Muzaaf fiillerin mimli masdarı bu kalıptan gelir; ancak idğâmdan dolayı kalıp مَفْعَ şeklini alır. Lefif fiillerin mimli masdarı da bu kalıptan gelir; ancak illetli harf elife dönüştüğünden kalıp مَفْعَى şeklini alır.

2. **مَفْعِل Kalıbı:** Sülâsî mücerred fiillerden muzâride birinci asıl harfi hazfedilen misâl-i vâvî fiillerin mimli masdarı, asıl harflerinin başına fethalı bir mîm getirilerek ve ayne'l-fiili/ikinci asıl harfi kesre ile harekelenerek yapılır. Sülâsî mücerred muzaaf fiillerin mimli masdarının ayne'l-fiili hem fethalı hem de kesreli, yani hem مَفْعِل hem de مَفْعَل vezninde gelebilir. Ancak idğâmdan dolayı مَفْعَل vezni مَفْعٌ, مَفْعِل vezni ise مَفْعٌ şeklini alır. İkinci harfi (yâ) ile illetli olan (ecvef-i yâî) fiillerin mimli masdarı hem مَفْعِل hem de مَفْعَل vezninden gelebilir. Ancak illetli harf (yâ) مَفْعَل vezninde elife dönüştüğünden مَفْعَال şeklini alır; مَفْعِل vezninde ise uzun sesli (î)ye dönüştüğünden مَفْيَل şeklini alır. Sülâsî mücerred fiillerin kurala göre مَفْعَل kalıbında olması gereken mimli masdarları bazen kural dışı olarak مَفْعَل vezninde kullanılmıştır.

مَفْعَل ve مَفْعِل Kalıpları: Sülâsî mücerred fiillerin mimli masdarı bazen مَفْعَل ve مَفْعِل kalıbının sonuna kapalı tâ eklenerek مَفْعَلَة veya مَفْعِلَة vezninde gelir. Bu kapalı tânın hangi mimli masdarların sonuna bitişeceği herhangi bir kurala bağlı olmayıp sadece semâ' yani işitme yoluyla öğrenilir.

Sülâsî Dışındaki Fiillerin Mimli Masdar Kalıpları: Sülâsî mücerred dışındaki fiillerin mimli masdarları ism-i mef'ûl kalıbıyla aynıdır. Muzâri fiilin muzâra'at harfinin yerine ötreli bir mîm getirilip sondan bir önceki harfin harekesi üstün yapılarak elde edilir.

Tür veya Biçem Masdarı (Hey'e Masdarı) (مصدر النوع أو مصدر الهيئة):

Aslı masdarın ifade ettiği soyut eylem anlamına ilaveten fiilin yapılış türünü veya biçimini ifade eden bu masdar, yalnızca sülâsî mücerred fiillerin masdarlarından فَعْلَة vezninde türetilebilir. Bir hey'e masdarının türetilmesi için şu üç basamak takip edilir:

1. Sülâsî mücerred fiilin masdarı alınır ve varsa asıl harflerden fazlası atılır. Başka bir deyişle, mâzi üçüncü tekil eril şahsındaki asıl üç harf alınır.

2. Asıl harflerin sonuna bir müenneslik tâsî (ة) eklenir.

3. Birinci harf kesreli, ikinci harf sâkin ve üçüncü harf fethalı olarak “فَعْلَة” vezninde olması sağlanır.

Eğer sülâsî mücerredin aslı masdarı zaten فَعْلَة vezninde ise, karışıklık olmaması için hey'e masdarı ile birlikte sıfat veya durum bildiren ifadeler gibi açıklayıcı ipuçları getirilmelidir. Sülâsî mücerred dışındaki masdarlardan hey'e masdarı türetilemez. Bu masdarların bizzat kendileri hey'e masdarı olarak kullanılır. Ancak bir karışıklık olmaması için hey'e masdarı olarak kullanıldıklarında sıfat veya durum bildiren ifadeler gibi açıklayıcı ipuçları getirmelidir.

Arapçada harfler ve edatlar, tek başlarına anlam taşımayıp cümle içinde işlev ve anlam kazanan dilbilgisel unsurlardır. Bu ünite, "İinne ve Benzerleri" (لَعَلَّ، لَيْتَ، لَكِنَّ، كَأَنَّ، أَنْ، إِنَّ، إِذْ) olarak adlandırılan özel bir harf grubu incelenmektedir. Bu grup, başına geldikleri isim cümlelerini hem anlam hem de hareke (irâb) yönünden etkileyen "Nevâsîh" (hüküm değiştirilenler) veya "el-Hurûfu'l-Muşebbehe bi'l-Fi'l" (fiile benzeyen harfler) olarak bilinir.

Normal bir isim cümlesi, mübteda (özne) ve haber (yüklem) olmak üzere iki temel öğeden oluşur ve her ikisi de merfu (nominatif) konumdadır; genellikle son harekesi zamme (ضممة) olur. Ancak, İinne ve benzerleri bir isim cümlesinin başına geldiğinde, bu yapıyı değiştirirler. Mübteda artık "İinne'nin ismi" olarak adlandırılır ve harekesi fethaya (فتحة) dönüşerek mansub (akkuzatif) olur. Haber ise "İinne'nin haberi" olarak kalır ve harekesi zamme olarak merfu konumunu korur. Örneğin, "الكتاب مفيد" (Kitap faydalıdır) cümlesi, İinne ile "إِنَّ الكتاب مفيد" (Şüphesiz kitap faydalıdır) şeklini alır; burada "الكتاب" mansub, "مفيد" ise merfudur.

Bu harflerin her biri cümleye farklı bir anlam katar:

إِنَّ: Vurgu, teyit (gerçekten, şüphesiz ki)

أَنَّ: Bağlaç (ki), genellikle cümlelerin ortasında yer alır.

كَأَنَّ: Benzetme (sanki, gibi)

لَكِنَّ: İstisna, karşıtlık (ama, fakat)

لَيْتَ: Temenni, keşke (imkansız veya zor bir dilek)

لَعَلَّ: Umut, beklenti (belki, umulur ki), bazen endişe.

İinne'nin ismi ve haberi arasında cinsiyet (müzekkerlik/müenneslik) ve sayı (tekillik, ikillik, çoğulluk) bakımından uyum devam eder. Ancak, irâb işaretleri kelimenin türüne göre değişir:

Tekil isimler: İinne'nin ismi fetha (فتحة) ile mansub, haberi zamme (ضممة) ile merfu olur.

İkil isimler: İinne'nin ismi ye (بي) harfi ile mansub, haberi elif (ا) harfi ile merfu olur. Örneğin, "إِنَّ الْمُدْرَسِينَ شَيْطَانٌ".

Kurallı eril çoğullar (cemi müzekker sâlim): İinne'nin ismi ye (بي) harfi ile mansub, haberi vav (و) harfi ile merfu olur. Örneğin, "إِنَّ الْمُدْرَسِينَ شَيْطَانُونَ".

Kurallı dişil çoğullar (cemi müennes sâlim): İinne'nin ismi fetha yerine kesre (كسرة) ile mansub, haberi zamme (ضممة) ile merfu olur. Örneğin, "إِنَّ الْمُدْرَسَاتِ شَيْطَانَاتٌ".

Kuralsız çoğullar (cemi teksir): İinne'nin ismi fetha (فتحة) ile mansub, haberi zamme (ضممة) ile merfu olur.

İinne grubu harfleri zamirlerle kullanıldığında, ayrı yazılan (munfasıl) zamirler yerine bitişik (muttasıl) zamirler kullanılır (örn: "إِنَّهُ", "أَنَّكَ"). Ayrıca, İinne'nin haberi sadece tek bir kelime (müfred) olarak değil, isim cümlesi, fiil cümlesi veya şibih cümle (harfi cerli veya zarflı ifade) şeklinde de gelebilir. Bu durumlarda haberin merfuluk işareti açıkça görülmez ve "mahallen merfu" (konum itibarıyla merfu) kabul edilir.

Bu harfler, Arapça dilbilgisinde isim cümlelerinin yapısını ve anlamını dönüştüren temel unsurlardır ve doğru kullanımları dilin inceliklerini kavramak için hayati öneme sahiptir.

Arapça dilbilgisinde "nâsîh" (abrogating) veya "nâkıs" (incomplete) fiiller olarak adlandırılan Kâne grubu, isim cümlelerinin başına gelerek onların temel yapısında değişiklikler yapan özel bir fiil kategorisidir. Bu fiiller, isim cümlesinin mübtedasını (öznesini) "Kâne grubunun ismi" olarak, haberini (yüklemine) ise "Kâne grubunun haberi" olarak yeniden isimlendirirler. Kâne grubunun en belirgin etkisi, ismini ref (nominatif) hâlde bırakırken, haberini nasb (akkuzatif) hâlde getirmesidir. Bu özellikleriyle isim cümlelerinin anlamını ve gramatik durumunu dönüştürürler.

Kâne grubunda yer alan başlıca fiiller şunlardır:

كان (idi, oldu), أصبح (oldu, özellikle sabahleyin bir duruma geçişi ifade eder), صار (oldu, bir durumdan başka bir duruma geçişi vurgular), بات (oldu, özellikle geceleyin bir duruma geçişi ifade eder), ما زال (hâlâ, devamlılık bildirir), ما دام (dığı sürece, bir eylemin süresini belirtir), ظل (devam etti, sürdürdü) ve ليس (değil, olumsuzluk ifade eder).

Bu fiiller, tam fiiller gibi fail ve meful almadıkları için "nâkıs" (eksik) olarak nitelendirilirler; cümle yapısını değiştirdikleri için de "nâsîh" (iptal edici/değiştirici) olarak adlandırılırlar.

Kâne grubunun isim cümlesine etkisi şu şekilde özetlenebilir: Normal bir isim cümlesinde mübteda ve haberin her ikisi de merfu iken, Kâne grubu geldiğinde mübteda "Kâne'nin ismi" olarak merfu kalır, ancak haber "Kâne'nin haberi" olarak mansub hâlde gelir. Örneğin, "المهندس نشيط" (Mühendis çalışkandır) cümlesi, Kâne ile "كان المهندس نشيطاً" (Mühendis çalışkandı) şeklini alır. Burada المهندس (mühendis) Kâne'nin ismi olup damme ile merfudur, نشيطاً (çalışkandı) ise Kâne'nin haberi olup fetha ile mansubdur.

Kâne grubunun ismi ile haberi arasında cinsiyet ve sayı uyumu büyük önem taşır. Kâne grubu fiili, isminin cinsiyetine uygun olarak çekimlenir; yani isim müzekker ise fiil müzekker (كان), müennes ise fiil müennes (كانت) olur. Ayrıca, Kâne'nin haberi de Kâne'nin ismine cinsiyet ve sayı bakımından uyum sağlamak zorundadır. Örneğin, "كان المهندس نشيطاً" (tekil-eril) ve "كانت المهندسة نشيطة" (tekil-dişil). İkili ve çoğul durumlarda da bu uyum korunur: "كان المهندسان نشيطين" (ikil-eril), "كانت المهندستان نشيبتين" (ikil-dişil), "كان المهندسون نشيطين" (çoğul-eril), "كانت المهندسات نشيطات" (çoğul-dişil). Ancak, Kâne'nin ismi gayri âkil (akılsız varlık) bir çoğul ise, haberi tekil ve müennes olarak da gelebilir; örneğin "كانت البيوت جميلة" (Evler güzeldi). Önemli bir kural olarak, Kâne grubu fiili cümlelerin başında yer alıyor ve ismi zahir (açıkça belirtilmiş) bir isim ise, fiil daima tekil formatta gelir. Bu, fiil cümlelerinde fiilin cümle başında tekil gelmesi kuralının Kâne grubu için de geçerli olduğunu gösterir.

Kâne grubundaki fiillerin çekimleri farklılık arz eder. بات, صار, أصبح, كان ve ظل fiilleri mazi, muzari ve emir çekimlerine girebilir. ما زال fiilinin mazi ve muzari çekimi varken emir çekimi yoktur. ما دام ve ليس fiilleri ise sadece mazi çekimine sahiptir, muzari ve emir çekimleri bulunmaz. Bu çekimler, fiilin zamirlerle kullanımında belirleyici olur. Örneğin, كان fiilinin mazi çekimi şöyledir: هو كان, هما كانا, هم كانوا. Leyse fiilinin mazi çekimi de benzer bir yapıya sahiptir: أنت, أنتما, أنتم, أنتن, أنتن, أنا, أنا, نحن, كنا. هو ليس, هما ليسا, هم ليسوا, هي ليست, هما ليستا, هنّ لسنّ, أنت, أنتما, أنتم, أنتن, أنتن, أنا, أنا, نحن, لسنّا.

Kâne grubunun irabı (gramatik tahlili) detaylı bir şekilde incelendiğinde, isminin ref, haberinin ise nasb olduğu görülür. Ref işaretleri şunlardır:

Tekil isimlerde, kurallı dişil çoğullarda (cem-i müennes-i salim) ve kuralsız çoğullarda (cem-i teksir) : Damme (ضمة).

İkil isimlerde (tesniye): Elif (ألف).

Kurallı eril çoğullarda (cem-i müzekker-i salim) ve "esma-i hamse" (beş isim) grubunda: Vav (واو).

Nasb işaretleri ise şunlardır:

Tekil isimlerde ve kuralsız çoğullarda: Fetha (فتحة).

İkil isimlerde: Cezimli yâ (ياء).

Kurallı eril çoğullarda: Sakin yâ (ياء).

Kurallı dişil çoğullarda: Fetha yerine kesra (كسرة).

"Esmâ-i hamse" grubunda: Elif (ألف).

Örnek irablar: "كان المهندس نشيطاً" cümlesinde Kâne'nin ismi olup damme ile merfudur; نشيطاً Kâne'nin haberi olup fetha ile mansubdur. "كان المهندسان نشيطين" cümlesinde Kâne'nin ismi olup elif ile merfudur; نشيطين Kâne'nin haberi olup yâ ile mansubdur.

Kâne grubunun haberi, sadece tek bir kelime (müfred) şeklinde gelmekle kalmaz, aynı zamanda isim cümlesi, fiil cümlesi veya şibih cümle (câr-mecrûr veya zarf-mecrûr) şeklinde de gelebilir. Bu son üç

durumda haber, "mahalle mansub" (konum itibarıyla nasb hâlinde) kabul edilir. Yani, üzerinde gözle görülür bir nasb işareti bulunmaz, ancak gramatik olarak nasb hâlinde olduğu varsayılır.

Örneğin, "كان المهندس عمله كثير" (Mühendisin işi çoktu) cümlesinde عمله كثير isim cümlesi olarak Kâne'nin haberidir ve mahallen mansubdur. "كان المهندس يعمل" (Mühendis çalışıyordu) cümlesinde يعمل fiil cümlesi olarak Kâne'nin haberidir ve mahallen mansubdur. "كان المهندس في الشركة" (Mühendis şirketteydi) cümlesinde في الشركة şibih cümle olarak Kâne'nin haberidir ve mahallen mansubdur.

Son olarak, Kâne grubunun ismi nekra (belirsiz) ve haberi şibih cümle (câr-mecrûr veya zarf-mecrûr) olarak geldiğinde, haberin ismin önüne geçmesi zorunludur. Bu durumda da haber mahallen mansub olur. Örneğin, "كان في السيارة رجلان" (Arabada iki adam vardı) cümlesinde في السيارة şibih cümle olarak öne geçmiş haberdir ve mahallen mansubdur; رجلان ise Kâne'nin ismi olup elif ile merfudur. Bu detaylı kurallar, Arapça isim cümlelerinin Kâne grubu fiilleriyle nasıl dönüştüğünü ve zenginleştiğini anlamak için temel teşkil eder.

Edatının muzari fiili nasbetmesi: Muzâri fiili nasbeden ٱn edatının, bundan sonra ele alacağımız diğer üç nasb edatından önemli bir farkı vardır: Diğer edatlar açık olarak gelirken, hem açık hem de gizli olarak gelebilir. ٱn edatı, sebep ifade eden ٱ edatından sonra gizli olabilir. Bu amaçla kullandığımız bu harfe “lamu’t-ta’lil” adı verilir.

Örnek:

يَأْتِي الطَّلَبَةُ إِلَى الْجَامِعَةِ لِيَتَعَلَّمُوا الْعُلُومَ. Öğrenciler üniversiteye, bilimleri öğrenmek için gelirler. Görüldüğü gibi, ٱn nasb edatının kendisi gizli olsa dahi, nasbetme etkisi hala geçerlidir. Bazen de ٱn edatı, ٱ ve إلى anlamlarına gelen حَتَّى edatından sonra gizli olarak bulunabilir. ٱn edatının gizli olarak bulunduğunu belirttiğimiz bu durumlarda, fiili nasbeden ٱ ya da حَتَّى değil, gizli olan ٱn edatıdır.

2. **Edatının Muzâri Fiili Nasbetmesi:** ٱn edatı muzâri fiilden önce gelerek hem fiilin sonunu nasb eder hem de anlamını şimdiki ve gelecek zamanın olumsuzuna çevirir. ٱn edatı ile anlamı şimdiki ve gelecek zamanın olumsuzuna dönüştürülmüş olan fiile “te’kîd-i nefy-i istikbâl” adı verilir.

Örnek:

لنْ يَحْضُرُ الْعَامِلُونَ إِلَى عَمَلِهِمْ غَدًا. Çalışanlar, yarın işlerine gelmeyecekler. ٱn edatı, fiilin bütün kiplerini tıpkı ٱn edatı gibi nasbettiğinden burada çekimle ilgili ayrıntılı tablolar verilmemektedir. Dikkat edilmesi gereken husus, ٱn edatının da tıpkı ٱn edatı gibi muzari fiilin bütün kiplerini nasbettiğidir.

3. **Edatının Muzâri Fiili Nasbetmesi:** ٱki edatı muzâri fiilden önce gelerek fiilin sonunu nasb eder; anlamı “ması için, olsun diye” demektir.

Örnek:

أَتَيْتُ إِلَى أَرْضِ رُومٍ كَيْ أُدْرَسَ فِي جَامِعَةِ آتَاتُورِك. Erzurum’a, Atatürk Üniversitesinde okumak için geldim.

Örneğin incelenmesinden de anlaşılacağı gibi, aslında muzâri fiil ile ٱki arasında gizli bir ٱn edatı bulunmaktadır. Fiil de bu gizli ٱn ile mansûbtur. Bunun dışında, ٱki edatı ٱki biçiminde de gelebilir.

Aralarında anlam bakımından bir fark yoktur. ٱki şeklinin “maması için, masın diye” anlamlarına gelmek üzere لِكَيْلَا (ya da لا لِكَيْ) şeklinde bir kullanımı da vardır. ٱki edatı, muzâri fiili nasbeden edatlar içinde ٱn edatına anlam ve fonksiyon yönünden en çok benzeyenidir. Bu cümleden olarak, ٱki edatı tıpkı ٱn gibi ٱ den sonra gizlenmiş olabilir. Bu durumda etkileri aynıdır.

Örnek:

بِهَتْمُ بَوَاقِ النَّوْمِ لِيُنْجَحَ. بِهَتْمُ بَوَاقِ النَّوْمِ لِنَجَاحِهِ. Başarılı olmak için, uyuma zamanına özen gösterir.

4. **Edatının Muzâri Fiili Nasbetmesi:** ٱdn kelimesi, “Öyle ise, o hâlde, o takdirde...” anlamlarına gelir. ٱdn edatı, muzâri fiili nasbeden edatlar arasında sayılmakla beraber, öncekilerden farklı olarak, bunun bir muzâri fiili nasbetmesi doğrudan doğruya olmayıp bazı şartlara bağlıdır.

Bu şartları şöylece sıralayabiliriz:

- Edat, cümlenin başında olmalıdır.
- Edattan sonra gelen fiil, gelecek zamanı ifade etmelidir.
- Edatla nasbedeceği fiilin arasına başka bir öge girmemelidir.

Örneği, bu çerçevede inceleyelim:

سَأَتِيكَ غَدًا. Yarın sana geleceğim.

إِذْنُ سَأُكْرِمُكَ. O hâlde, sana ikramda bulunurum.

Burada, mansûb olma şartlarının yerine geldiğini görüyoruz; cevap cümlesindeki eylem bir önceki eyleme göre gelecekte olacaktır. Ardından gelen ٱdn cümlenin başındadır ve fiil ile edat arasında başka bir öge yoktur. Bu sebeple fiil mansûb olmuştur.

Bir muzâri fiilin, başına gelen cezmedici bir edat nedeniyle son harekesinin veya son harfinin düşmesine “cezm” denir. Böyle bir edat nedeniyle son harekesi veya son harfi düşmüş olan muzari fiile de “mezcûm” denir. Muzâri fiilin mezcûm oluşu fiilin aksam-ı seb’adaki durumuna göre, sahih fiillerde harekenin düşmesi, yani son harfin sükûn olması; tesniye ve cem-i müzekker kiplerinde nûn harfinin düşmesi; illetli fiillerde ise son harfin düşmesi şeklinde olur. Muzari fiili cezm eden edatlar: a-Bir fiili cezm eden edatlar,

b-İki fiili birden cezm eden edatlar, olmak üzere iki guruba ayrılır.

Sadece bir fiili cezm eden edatlar harf olarak kabul edilirken, iki fiili cezm eden edatların çoğunluğu isim olarak kabul edilmiştir. Bir muzâri fiili cezm eden edatlar dört tanedir. Bunlar (لَمْ), (لَمْ), lâmu'n-nehî adı verilen (لَا) ve lâmu'l-emr adı verilen (لِ) harfleridir. Bu edatlar, muzâri fiilin yapısında değişiklikler meydana getirdikleri gibi, anlamında da değişiklik meydana getirirler. Cezm edatlarının bir muzâri fiilin yapısında meydana getirdiği değişiklikler şu şekilde gösterilebilir:

1-Harekenin sükûna dönüşmesi: Son harfi sahih olup, kendisine fiil çekimindeki zamirlerden biri bitişmemiş muzâri kiplerde son hareke düşer. Buna göre son harfi sahih muzâri fiillerin müfred/tekil kiplerinin cezimli hali son harfin harekesinin sükûna dönüşmesi şeklinde olur. Buna göre (يَكْتُبُ) gibi sâlim, (يَأْخُذُ) gibi mehmûz, (يَمُدُّ) gibi muzâaf, (يَصِلُ) gibi misâl ve (يَقُولُ) gibi ecvef fiillerin muzâri kiplerinin çekimleri böyledir. Bunlardan muzaaf fiillerin muzâri malûm şeklinin başına cezm edici bir edat geldiği zaman, muzâri malûmun (ن : nûn) harfi bulunmayan beş kipinde (müfred kiplerde) son harf (لَمْ يَرُدُّ) şeklinde olduğu gibi fetha harekeli veya (لَمْ يَرُدُّ) şeklinde olduğu gibi idğamsız (şeddeli harfler ayrık) okunabilir.

2-Fiilin son harfinin düşmesi: Son harfi illetli olup, kendisine fiil çekimindeki zamirlerden biri bitişmemiş muzâri kiplerde fiilin son harfi düşer. Buna göre (يُرْمِي) gibi muzâri nâkıs ve (يَقِي) gibi leff fiillerin müfred/tekil kiplerinde cezim, illet harfinin düşmesi şeklinde olur.

3-Nûn harfinin düşmesi: Bütün muzâri fiillerin ef'âl-i hamse=beş fiil denilen tesniye (ثَرْمِيَانُ/يُرْمِيَانُ ve ثَرْمِيَانُ/يُرْمِيَانُ), cem-i müzekker (تَكْتُبُونَ/يُرْمُونَ ve تَكْتُبُونَ/يُرْمُونَ) ve müennes muhataba (تَكْتُبِينَ ve تُرْمِينَ) kiplerinin cezimli durumu nûn harfinin düşmesi şeklinde olur.

4-Bütün muzâri fiillerde, başında cezm edatı bulunan cem-i müennes kiplerinde (تُرْمِينَ/يُرْمِينَ ve تَكْتُبِينَ/يُرْمِينَ) herhangi bir değişiklik olmaz. Çünkü bu kipler mebnidirler.

Bir muzari fiili cezm eden edatlardan (لَمْ) başına geldiği muzari fiilin anlamını, (لَمْ يَكْتُبْ عَلَيَّ رِسَالَةً) : Ali herhangi bir mesaj yazmadı) örneğinde olduğu gibi, Geniş Zamandan Dili ve Mişli Geçmiş Zamanın olumsuzuna (Cahd-i mutlak); (لَمْ) ise (لَمْ يَكْتُبْ عَلَيَّ رِسَالَةً) : Ali henüz herhangi bir mesaj yazmadı) örneğinde olduğu gibi, fiilin anlamını Geniş Zamandan Şimdiki Bitmiş Zamanın Olumsuzuna (Cahd-i mustağrak) dönüştürür.

Her iki edat da zaman açısından aynı görevi görmekle birlikte, (لَمْ) ile yapılan olumsuzluğa cahd-i mutlak/kayıtsız olumsuzluk, (لَمْ) ile yapılan olumsuzluğa ise cahd-i mustağrak/süreklî olumsuzluk adı verilmiştir.

Diğer bir deyişle, (لَمْ) edatı ile yapılan olumsuzluk (لَمْ) ile yapılan olumsuzluktan fazla olarak “henüz, hâlâ, daha” anlamı içerir, yani (لَمْ) edatının ifade ettiği olumsuzluk, sözü edilen zamandan konuşulan zamana kadar sürer.

Bu edatlardan lâmu'n-nehî adı verilen (لَا), (لَا يَكْتُبْ عَلَيَّ رِسَالَةً) : Ali herhangi bir mesaj yazmasın) örneğinde olduğu gibi, üçüncü ve (لَا تَكْتُبْ رِسَالَةً) : Herhangi bir mesaj yazma) örneğinde olduğu gibi ikinci şahıslardan bir işin yapılmamasının istenmesi, yani olumsuz emir için kullanılır.

Lâmu'l-emr adı verilen (لِ) harfi ise, (لِيَكْتُبْ عَلَيَّ رِسَالَةً) : Ali herhangi bir mesaj yazsın) örneğinde olduğu gibi, yine üçüncü şahıslarından bir işin yapılmasının istenmesi, yani olumlu emir için kullanılır.

ARAPÇA KELİMELERDE EMİR KİPİ

Arapçada emir kipi olumlu emir kipi ve olumsuz emir kipi şeklinde iki grupta incelenebilir.

Olumlu emir kipinden kasıt, Arapça bilinen isimleriyle Emr-i hazır ve Emr-i gaib kipleri, olumsuz emir kipinden kasıt ise yine Arapça bilinen isimyle Nehy-i hazır ve Nehy-i gaib kipleridir. Emr-i hazır Kişinin, karşıdaki muhataptan mutlaka yapmasını istediği bir eylem için söylemiş olduğu kesinlik bildiren ifadelere Emr-i hazır denir.

Arapçada emr-i hazır, fiil-i müzari çekimlerinin muhatap (ikinci şahıs/eril) ve muhataba (ikinci şahıs/dişil) kalıplarından yapılır.

Yalın hâldeki müzari fiilin başındaki harf atılıp harekeli bir elif getirilir, sonu ise meczum yapılır.

Muhataba cemi sığasındaki cem-i müenneslik nunu düşmez. Emr-i hazırın toplam kalıpları altı tanedir.

Örnek olarak كُتِبْ şeklindeki fiil-i müzariden aşağıdaki emr-i hazır kalıpları elde edilir:

اَكْتُبْ: sen yaz (eril)

اَكْتُبَا : siz ikiniz yazınız (eril)

اَكْتُبُوا : sizler yazınız (eril)

اَكْتُبِي : sen yaz (dişil)

اَكْتُبَا : siz ikiniz yazınız (dişil)

اَكْتُبْنَ : sizler yazınız (dişil) Bazen kendinden önceki harfin durumuna göre emr-i hazır kipinin başındaki hemzeli elif harfinin harekesi sükuna dönüşür.

Örnek:

فَانصُرْنَا : Bize yardım et!

وَادْخُلِي جَنَّتِي : cennetime gir!

Emr-i gaib Kişinin, sözün söylendiği anda orada bulunmayan üçüncü şahsın bir eylemi yapmasını istediğinde arkasından “yapsın”, “etsin” şeklinde söylediği kesinlik bildiren ifadelere “Emr-i gaip” denir. Arapçada emr-i gaip, fiil-i müzari çekimlerinin gaip (üçüncü şahıs/eril) ve gaibe (üçüncü şahıs/dişil) kalıplarından yapılır.

Yalın hâldeki müzari fiilin başına esreli bir “li” "ل" harfi getirilir, sonu ise meczum olur.

Gaibe cemi sığasının sonundaki cem-i müenneslik nunu "ن" düşmez. Emr-i gaibin toplam olarak altı kalıp hâlinde çekimi yapılır.

Örnek olarak يَكْتُبْ şeklindeki fiil-i müzariden aşağıdaki emr-i hazır kalıpları elde edilir:

يَكْتُبْ : o yazsın (eril)

يَكْتُبَا : o ikisi yazsın (eril)

يَكْتُبُوا : onlar yazsınlar (eril)

يَكْتُبْ : o yazsın (dişil)

يَكْتُبَا : o ikisi yazsın (dişil)

يَكْتُبْنَ : onlar yazsınlar (dişil) Emr-i gaibin

يَكْتُبْ (yazsın/eril) şeklinde meçhul kullanımı da vardır. Aynen emr-i gaip malum kalıplarında olduğu gibi meçhul olarak ta çekimi yapılır.

Bazen kendinden önceki harfin durumuna göre emr-i gaibin baındaki "ل" harfinin esresi sükun (mezcum) olabilir.

Örnek:

فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هَذَا الْبَيْتِ ... : Bu evin sahibine ibadet etsinler! Nehy-i hazır Emr-i hazır kipinin Arapçadaki

olumsuz hâlidir. Kişinin, karşıdaki muhataptan mutlaka yapılmamasını istediği bir eylem için söylemiş olduğu kesinlik bildiren ifadelere denir. Arapçada nehy-i hazır, fiil-i müzari çekimlerinin muhatap (ikinci şahıs/eril) ve muhataba (ikinci şahıs/dişil) kalıplarından yapılır. Yalın hâldeki müzari fiilin başına olumsuzluk edatı olan "لا" getirilir, sonu ise meczum yapılır.

Muhataba cemi sigasındaki cem-i müenneslik nunu düşmez.

Nehy-i hazırın toplam altı kalıp hâlinde çekimi yapılır:

لَا تَكْتُبْ : yazma (eril)

لَا تَكْتُبَا : ikiniz yazmayın (eril)

لَا تَكْتُبُوا : sizler yazmayınız (eril)

لَا تَكْتُبِي : yazma (dişil)

لَا تَكْتُبَا : ikiniz yazmayın (dişil)

لَا تَكْتُبْنَ : sizler yazmayınız (dişil) Nehy-i gaib Emr-i gaip kipinin olumsuz şeklindedir.

Kişinin, sözün söylendiği anda orada bulunmayan üçüncü şahsın bir eylemi yapmamasını istediğinde arkasından “yapmasın”, “etmesin” şeklinde söylediği kesinlik bildiren ifadelere “Nehy-i gaip” denir. Arapçada Nehy-i gaip, fiil-i müzari çekimlerinin gaip (üçüncü şahıs/eril) ve gaibe (üçüncü şahıs/dişil) kalıplarından yapılır.

Yalın hâldeki müzari fiilin başına olumsuzluk edatı olan "لا" harfi getirilir, sonu ise cezm yapılır. Cem-i müenneslik nunu düşmez.

Nehy-i gaibin toplam kalıpları altı tanedir.

Örnek olarak يَكْتُبُ şeklindeki fiil-i müzariden aşağıdaki nehy-i gaip kalıpları elde edilir:

لا يَكْتُبُ: o yazmasın (eril)

لا يَكْتُبَا: o ikisi yazmasın (eril)

لا يَكْتُبُوا: yazmasınlar (eril)

لا تَكْتُبُ: o yazmasın (dişil)

لا تَكْتُبَا: o ikisi yazmasın (dişil)

لا يَكْتُبْنَ: yazmasınlar (dişil) Nehy-i gaibin

لا يَكْتُبُ (yazılmasın/eril) şeklinde meçhul kullanımı da vardır.

Mesela “yazılsın” dendiğinde emrin kime gittiği belli değildir.

Fakat sözü söyleyen yine de eylemin yapılmasını yani yazının yazılmasını kesinlikle istemekte ve beklemektedir. Bu bakımdan nehy-i gaip meçhul sigası da emir kipi olarak kabul edilir.

Aynen emr-i gaip malum kalıplarında olduğu gibi meçhul olarak ta çekimi yapılır.

Emirde Mütakellim Arapça klasik gramer kurallarında “emr-i mütakellim vahdeh” yani birinci şahıs tekil emir kipi ve “emr-i mütakellim maal gayr” yani birinci şahıs çoğul emir kipi ifadelerine rastlanmaktadır.

Buna göre “yazayım” anlamındaki "لا تَكْتُبُ" ve “yazalım” anlamındaki "لنَكْتُبُ" sigalarını emr-i gaip sigalarına eklemişlerdir.

Fakat bazı Arapça gramer kaynaklarında özellikle modern Arapça gramer kitaplarında “kişinin kendi kendine emir vermesinin uygun olmayacağı” mantık yürütmesinden hareketle bu iki sigayı emir kipi olarak değil, istek kipi olarak kabul etmişlerdir.

Örnek:

فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ: Beni anın ki ben de sizi anayım! Biz de bu görüşe riayet ederek bu iki kalıbı emir değil, istek kipi olarak değerlendirdiğimiz için emir kipi sigalarına dâhil etmedik.

FIİL CÜMLESİ VE TEMEL ÖĞELERİ

Konuşma ve dil insanın ve insanlığın en önemli özelliklerindedir. Bu sebeple bir iletişim aracı olarak dil, insan, toplum, millet ve bütün insanlık için çok önemlidir, gereklidir. Bütün devirlerde dil ve konuşma, ifade, anlatım ve beyan gerçeği insan iletişimi için çok gerekli olmakla birlikte günümüzde dil çalışmaları daha geniş ve daha sistematik bir şekil almış ve insanlık; konuşma, ifade, anlatım gerçeğinin daha çok farkında olmuştur.

Arapçada kelime, sözcük; anlamlı tekil lafızdır. Kelime temel çeşitleri olarak; isim, fiil ve harf olmak üzere üçe ayrılır. İsim zamanla ilgisi olmaksızın bizzat kendisinde bir anlama delalet eden, anlam gösteren, sadece kendi lafzıyla bir müsemmaya, bir zat, bir şahıs veya bir manaya delâlet eden kelimedir. Ahmet, ‘Ali, okumak, gibi. Fiil ise; kendi lafzıyla, zaman birlikteliğiyle beraber bir olayı, bir değişikliği bir durumu belirten, gösteren kelimedir, “geldi”, “okudu”, ”anladı” gibi. Mana harfî, edat ise başkasında bulunan bir anlamı ifade eden gösteren kelime çeşididir. Diğer bir ifadeyle tek başına değil ancak ikinci bir kelimeyle anlamı tam olarak ortaya çıkan kelimedir. Edebî, ilmî, ileri Arapçanın ayrılmaz bir gerçeği olan irab, cümle içinde kelime sonlarının görev; yer veya etki edenine göre şekillenmesidir. Yani; kelimelerin cümle içinde, fâil, nâib-i fâil, mübtedâ, mef’ûl, hal; özne, nesne, zarf vb. oluşlarının bir ses, şekil vb.yle belirlenmesidir. İ’râbla kelimenin; fail, mef’ûl, mübtedâ, haber vb. olduğu ortaya çıkar. Cümlede merfû’, mansûb, mecrûr ve meczûm öğeler bulunabilir. Ancak özne i’râbı diyebileceğimiz ref’ konumunda merfû’ öge mutlaka bulunur Hemen bütün dillerde olduğu gibi Arapça ’da da fiil kipleri, şifhalarında etken ve edilgen yapı bulunmaktadır. Fiillerin etken yapısına Arapça ’da malum, edilgen yapısına ise meçhul denmektedir. Fiillerin tek başlarına malum ve meçhul yapıları Sarf/Morfoloji ilminin konu ve alanına; bunların özne ve sözde özneleriyle olan ilişkileri ile cümlede kullanımları Nahiv/Sentaks ilminin konu ve alanına girmektedir.

Fiil, ister etken/malum ister edilgen/meçhul olsun, fiil cümlesinin önem arz eden temel bir öğesidir, yüklemidir.

Bu itibarla malum ve meçhul fiil konusu, dolayısıyla fiilin yapısı Arapça Dilbilgisinin önemli bir konusudur.

Nahiv açısından iki temel cümle çeşidi vardır; Bunlar isim cümlesi ve fiil cümlesidir.

İsim cümlesi “şu şöyledir” gibi, normalde sübut ve isbat ifade eden cümlelerdir.

Ancak yüklemi fiil olursa anlamca fiil cümlesi gibi olur, fiil cümlesinin görevini yapar.

Türkçeye de fiil cümlesi gibi tercüme edilip öyle anlaşılabilir.

İsim cümlesinin kendisiyle cümleye başlanan ve kendisi hakkında bilgi verilen temel ögesine mübtedâ denir.

Bu isim cümlesinin öznesidir.

Yüklemi ise haber olarak adlandırılır.

Haber; müfred, cümle ya da şibih cümle olabilir.

Fiil cümlesi ise aslen bir fiille başlayarak; özne için bir vuku, meydana gelme; olay, eylem, iş, değişim vb. ifade eden cümle çeşididir.

Fiil cümlesinin fiil+fail; yüklem + özne ya da fiil + naib-i fail; edilgen fiil + sözde özne, olmak üzere iki temel elemanı vardır.

Fiil cümlesinde fail ya da naib-i fail müennes; dişil olursa fiil tenis alameti (tâ harfî taşı) alır.

Mübtedâ, haber, fail veya naib-i fail merfû’durlar.

Yani; öznel bir sesle(u vb.) ifade edilir yahut ona ait şekil; hareke, harf vb.ni taşırlar.

Bu i’râb durumu da ya lafzî olup; zahirî veya takdirî olur.

Yahut mahallî olur.

Normalde, geçişli ve etken fiilli cümlede mefûlun bih olan öge, edilgen fiille kurulan cümle için nâib-i fail; sözde özne olur.

Cümlede mefûlun bih yoksa duruma göre ve bazı şartlarla; zarf, masdar veya câr-mecrûr nâ’ib-i fail olabilirler.

SÛLASÎ FİİLLERE BİR HARF İLAVESİYLE ELDE EDİLEN DÖRT HARFLİ MEZİD FİİLLERDEN İF'ÂL- TEF'ÎL –MUFÂ'ALE BABLARI

Konuşma ve dil gerçeği insanın ve insanlığın en önemli ihtiyaç ve özelliklerindedir. Bu sebeple bir iletişim aracı olarak dil; insan, toplum, millet ve bütün insanlık için çok önemlidir, gereklidir. Bütün devirlerde dil ve konuşma, ifade, anlatım ve beyan gerçeği insan iletişimi için çok gerekli olmakla birlikte günümüzde dil çalışmaları daha geniş ve daha sistematik bir şekil almış ve insanlık; konuşma, ifade, anlatım gerçeğinin daha çok farkında olmuştur. Konuşma kelimeler ve onların anlamlı diziniyle olur. Arapçada kelime, sözcük; anlamlı tekil lafızdır. Kelime temel çeşitleri olarak; isim, fiil ve harf olmak üzere üçe ayrılır. İsim zamanla ilgisi olmaksızın bizzat kendisinde bir anlama delalet eden, anlam gösteren, sadece kendi lafzıyla bir müsemmaya, bir zat, bir şahıs veya bir manaya delâlet eden kelimedir.

Ahmet, 'Ali, okumak, gibi. Fiil ise; kendi lafzıyla, zaman birlikteliğiyle beraber bir olayı, bir değişikliği bir durumu belirten, gösteren kelimedir, "geldi", "okudu", "anladı" gibi. Mana harfi, edat ise başkasında bulunan bir anlamı ifade eden gösteren kelime çeşididir. Diğer bir ifadeyle tek başına değil ancak ikinci bir kelimeyle anlamı tam olarak ortaya çıkan kelimedir.

Bilindiği gibi, Arapça'da fiiller aslî veya arttırılmış harflere sahip olup olmamak bakımından mücerred ve mezîd fiiller diye ikiye ayrılmaktadır. Mücerred fiillerdeki bütün harfler aslîdir. Bunlar, sülâsî (üç harfli) mücerred ve rübaî (dört harfli) olmak üzere ikiye ayrılırlar.

كَتَبَ : yazdı,

فَتَحَ : açtı,

وَقَفَا : durdu,

دَحْرَجَ : yuvarladı,

طَمَّأَنَّ : teskin etti, yatıştırdı gibi.

Üç ve dört asıl harfe sahip fiillere harf eklenerek elde edilen yeni fiil kalıplarına ise Mezîd fiiller adı verilir. Mezîd fiiller; üç asıl harf üzerine bir, iki ya da üç harf eklenerek elde edilen Sûlasî üzerine mezîd ve dört asıl harf üzerine bir veya iki harf eklenerek elde edilen; Ruba'î üzerine mezîd baplar şeklinde iki kategoriden oluşur.

Bu baplardan sülâsî üzerine bir harf ile mezîd olan üç bâb sırasıyla şöyledir:

أَفْعَلٌ - بُفْعِلٌ - إِفْعَالٌ

فَعْلٌ - بُفْعِلٌ - تَفْعِيلٌ

مُفَاعَلَةٌ - بُفَاعِلٌ - فَاعِلٌ ölçüsüyle gelen dört harfli baplardır.

Fiil Cümlesini Olumsuz Yapan Edatlar **لَمْ لَا مَا** Bu edatlar muzari (şimdiki-geniş zaman) fiilin başına gelerek cümlelerin anlamını olumsuzlaştırır.

Bu edatlardan **مَا** ve **لَمْ** muzari fiilin irabını değiştirmezken **لَمْ** ve **لَا** muzari fiilin sonuna etki eder.

مَا olumsuzluk edatı hem de muzari fiilin başında kullanılabilir.

مَا ve **لَمْ** edatları aynı zamanda isim cümlesini de olumsuz yapmaktadırlar.

Bu konu “İsim Cümlesini Olumsuz Yapan Edatlar Bölümü”nde ele alınmıştır.

لَمْ muzari fiilin sonunu cezm ederek zamanını –dili geçmiş zaman olumsuzu çevirirken; **لَمْ** muzari fiilin sonunu nasb eder ve anlamını gelecek zaman olumsuzu çevirir.

İsim Cümlesini Olumsuz Yapan Edatlar **لَيْسَ** ve Benzerleri Nakıs fiil olan **لَيْسَ** isim cümlesinin başına gelerek anlamı olumsuz yapar. Başına geldiği isim cümlesinin mübteda konumunda olan kelimesi veya kelime grubu **لَيْسَ**'nin ismi, haber konumunda olan kelime veya kelime grubu ise **لَيْسَ**'nin haberi olur.

İsmi merfu, haberi ise mansub olması gerekir.

Arapçada **لَيْسَ** ye benzeyen dört edat bulunmaktadır, bunlar: **إِنْ لَا مَا** Bu edatlar da isim cümlesinin başına gelir ve **لَيْسَ** ile aynı işlevi görürler ve onların cümlelerin öğelerine etki edebilmesi için bazı şartlar bulunmaktadır:

1- **مَا**'nın, **لَا**'nın ve **إِنْ**'in haberi isminden önce gelmemelidir.

2- **مَا**'nın, **لَا**'nın ve **إِنْ**'in olumsuzluğu **إِلَّا** ile bozulmamalıdır.

3- **مَا**'dan sonra **إِنْ** gelmemelidir.

4- **لَا**'nın hem ismi hem de haberi nekre olmalıdır.

5- **لَا**'nın ismi ve haberi aynı lafızdan olmak kaydıyla “الوقتُ-الحينُ-الساعةُ-الزمانُ” gibi zaman anlamını ifade eden bir kelime olmalıdır.

6- **لَا**'nın ismi mahzup olur.

لَا İsmi'nin türünü nefy eden (olumsuz yapan) **لَا** isim cümlesinin başına gelir ve mübteda konumunda olan kelime **لَا**'nın ismi, haber konumunda olan kelime veya kelime grubu ise **لَا**'nın haberi olur.

İsmi mansub, haberi ise merfu olur.

Eğer **لَا**'nın ismi müfred/tek kelime hâlinde bir isim olur ise nasb hâlinde olması gerektiği şekli ile mebni ve mahallen mansub olur.

İsmi'nin cinsi nefyeden **لَا** için şu şartların bulunması gerekir:

1- İsmi ve haberi nekre olmalıdır.

2- Haberi isminden önce gelmelidir.

3- Kendisi ile ismi arasına başka bir kelime girmemeli, yani ismi **لَا**'ya bitişik olarak gelmelidir. 4-

Kendinden önce harfi cer gelmemelidir.

Bu şartlardan herhangi birinin bulunmaması durumunda **لَا** görev yapamaz.

Yani cümlelerin öğeleri üzerinde bir etkisi olmaz.